

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА
ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ**

Д 13.18.573 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК 371.13 (575,2) (043.3)

КАЧИЕВА АПАЛ ЕШЕМБЕКОВНА

**АЗЫРКЫ МЕКТЕП ШАРТЫНДА КЛАСС ЖЕТЕКЧИНИН
ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮ**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим
берүүнүн тарыхы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2018

Диссертациялык иш Кыргыз билим берүү академиясынын педагогика жана кесиптик билим берүү лабораториясында аткарылды

Илимий жетекчи: КР УИАнын корреспондент-мүчөсү, Кыргыз билим берүү академиясынын академиги, педагогика илимдеринин доктору, профессор **Мамбетакунов Эсенбек**

Расмий оппоненттер: педагогика илимдеринин доктору, профессор **Алимбеков Акматали**

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент **Колдошов Мисирали**

Жетектөөчү мекеме: С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин педагогика жана окутуунун технологиясы кафедрасы (Дареги: 722600, Нарын ш., Ленин көчөсү, 127).

Диссертация 2018-жылдын 29-июнунда саат 13:00до И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча Д 13.18.573 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот.

Дареги: 720026. Бишкек шаары, И. Раззаков көчөсү, 51 (www.arabaev.kg).

Диссертация менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий китепканасында таанышууга болот.

Автореферат 2018-жылдын _____ таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин доктору, профессор:**

Калдыбаева А.Т.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө ишинин актуалдуулугу. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү орто мектептерин реформалоо багытындагы соңку жылдардагы мамлекеттик документтерине ылайык, өзүнүн интеллектуалдык чыгармачыл мүмкүнчүлүктөрүн өз алдынча ачуу жана өркүндөтүүгө, билим, билгичтиктерин сабакта гана эмес, турмуштук маселелерди чечүүдө да жеткилең колдоно билген жашоо тиричиликке жөндөмдүү окуучуларды калыптандыруу милдеттери ортого чыкты. Бул милдеттер класс жетекчилердин балдардын жан дүйнөсүн үйрөнүү, диагностикалоо аркылуу аларда позитивдүү өнүгүүнү камсыз кылуу үчүн үй бүлө, мектеп, мугалимдер, коомдук жана граждандык институттардын иштиктүү кызматташтыгын долбоорлоо, координациялоо жана кайтарымдуу камсыз кылуу багытындагы ишмердүүлүгүнөн көз каранды. Бул класс жетекчинин өз алдынча жана башка субъекттер менен педагогикалык кызматташтык мамилесин баалоонун жаңы деңгээли, жаңы чен-өлчөмү.

Мектептин окуу-тарбия ишинин ядросу болуп эсептелген класс коллективинин жетекчисинин ишмердүүлүгү коомдук педагогикалык өнүгүштүн бардык этаптарында өзгөрүүгө учурап жана ага ылайык алардын кесиптик квалификациясын өркүндөтүүгө карата талаптар менен коштолуп келгендиги В.В. Андреева, Ф.А. Бобков, Н.И. Болдырев, А.В. Иванов, Н.К. Гончаров, Л.И. Новикова, С.Д. Поляков, И.С. Марьенко, Н.Л. Селиванова, В.Р. Ясницкая, Н.Е. Щуркова жана башкалардын эмгектеринде чагылдырылган. Бирок, бул изилдөөлөр башка өлкөлөрдүн социалдык-педагогикалык мейкиндигинде жаралган.

Жаңы социалдык кырдаалдардан уңгуланган билим берүү парадигмалары, республиканын этномаданий өзгөчөлүктөрү окутуу-тарбиялоо процессинин эң башкы уюштуруучусу катары класс жетекчилерди өзүнүн кесиптик компетенцияларын бөтөнчө параметрлердин чегинде өркүндөтүү талабын жаратаары табийгый иш. Ошону менен бирдикте адабияттар анализи кыргыз педагогикасында мектеп практикасынын мындай өзөктүү муктаждыктарын канаатандыруучу рационалдуу билимдер толук иштелип чыга элек экендигин көрсөтүп олтурат. Анткени кыргыз мектептеринде класс жетекчилердин ишмердүүлүгүнө тикеден-тике тиешелүү педагогикалык адабияттар аз. Азырынча андай эмгектердин катарында М. Колдошевдин (1992) класс жетекчинин тарбиялык ишин системалуу пландаштыруу Х. Угурдун (2007) класс жетекчинин сабактан жетишпеген окуучулар менен коррекциялык ишмердүүлүгүнө арналган диссертациялык изилдөөлөрүн гана бөлүп көрсөтүүгө болот. Ошентип кыргыз мектептеринин класс жетекчилеринин ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө өбөлгө, таяныч болуучу социалдык-педагогикалык талаптарга шайкеш келген илимий-педагогикалык адабияттарга карата керектөөлөр толук канаатандырылбай келет.

Илимий адабияттар анализинин натыйжалары класс жеткечинин ишмердүүлүгүнө байланыштуу педагогикалык илим менен практикада *төмөнкүдөй олуттуу карама-каршылыктар орун алгандыгын тастыктады:*

– жаңы социалдык-педагогикалык талаптардын ортого чыгышы жана класс жетекчилик иштин максатынын, функционалдык милдеттеринин, иш ыкмаларынын ал талаптарга толук шайкеш келбей жаткандыгы;

– класс жетекчинин кесиптик педагогикалык компетенттүүлүгүн өзгөргөн жаңы шарттарга ылайык өркүндөтүү талабы менен аны өркүндөтүүнүн илимий жактан негизделген жолдорунун иштелип чыга электиги.

Илим менен практикада орун алган бул өксүктөрдөн улам, заманбап класс жетекчисинин ишмердүүлүгүн кантип өнүктүрүүгө болот? – деген **проблема** келип чыгат. Белгиленген проблема «Азыркы мектеп шартында класс жетекчинин ишмердүүлүгүн өнүктүрүү» аттуу темада илимий изилдөө жүргүзүүгө түрткү болду.

Диссертациялык изилдөөнүн темасы Кыргыз билим берүү академиясынын педагогика жана кесиптик билим берүү лабораториясынын илимий изилдөө иштеринин тематикалык пландары менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты: азыркы учурдагы класс жетекчинин ишмердүүлүгүнүн өнүктүрүүнүн моделин түзүү жана аны өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоо, иштелип чыккан сунуштарды эксперимент аркылуу текшерүү, жыйынтыгын мектеп практикасына киргизүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Класс жетекчинин ишмердүүлүгү тууралуу көз караштардын өнүгүш тенденциялары жана аны өркүндөтүүнүн социалдык-педагогикалык өбөлгөлөрүн айкындоо.

2. Класс жетекчинин азыркы учурдун талабына ылайык келген педагогикалык компетенттүүлүктөрүнүн мазмунун аныктоо.

3. Класс жетекчинин ишмердүүлүгүнүн сапатын жогорулатуунун педагогикалык шарттарын аныктоо.

4. Класс жетекчинин ишмердүүлүгүнүн сапатын өнүктүрүү багытында аныкталган шарттардын эффективдүүлүгүн эксперимент аркылуу текшерүү жана илимий-практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык мааниси: кыргыз мектептеринде класс жетекчинин ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн социалдык-педагогикалык жана илимий теориялык өбөлгөрү айкындалды; класс жетекчинин учурдун талаптарына шайкеш компетенттүүлүктөрүнүн мазмуну, негизги көрсөткүчтөрү, деңгээлдери аныкталды; класс жетекчинин ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары теориялык жактан негизделип чыкты жана алардын натыйжалуулугу эксперимент аркылуу текшерилди.

Илимий изилдөөнүн практикалык мааниси: класс жетекчинин учурдун талаптарына шайкеш компетенттүүлүктөрүнүн мазмуну, негизги көрсөткүчтөрү, деңгээлдери азыркы мектептерде класс жетекчилердин ишмердүүлүгүн диагноздоо, баалоо, өркүндөтүүдө жетекчиликке алынышы мүмкүн; “Класс жетекчинин ишмердүүлүгү” аттуу атайын семинар-практикуму жана анын негизинде уюштурулган методдордун системасы мугалимдердин билимин өркүндөтүү институттарында жана жогорку окуу жайлардын студенттерин даярдоодо колдонулушу мүмкүн; изилдөөнүн натыйжасында

иштелип чыккан илимий - практикалык сунуш-кеңештер класс жетекчилердин күндөлүк өзүн өзү өркүндөтүү иш практикасында колдонулушу мүмкүн.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Класс жетекчинин ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн теориялык, социалдык-педагогикалык өбөлгөлөрүн, учурдагы абалын талдоолор өркүндөтүүнү теориялык жактан негиздөө зарылдыгын жаратат.

2. Азыркы мектептеги класс жетекчинин функционалдык милдеттерин аткарууга карата компетенттүүлүктөрүнүн мазмуну моралдык-психологиялык, мазмундук, практикалык, рефлексивдик компоненттерден жана өлчөө, баалоонун критерийлеринен турат.

3. Класс жетекчинин ар тараптуу ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн натыйжалуулугу аны камсыздоочу педагогикалык шарттар жана аларды ишке ашыруунун адекваттуу жолдорун иштеп чыгуудан көз каранды болот.

4. Педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары илимий божомолдун туура экендигин далилдейт.

Изилдөөчүнүн жеке салымы: диссертациялык ишке коюлган проблеманын илимий-педагогикалык идеясы, максат-милдеттери, класс жетекчинин ишмердүүлүгүнүн мазмуну, критерийлери менен деңгээлдери автордун өзү тарабынан иштелип чыкты. Класс жетекчилердин ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн теориялык-прикладдык жолдору айкындалды, натыйжада педагогикалык эксперимент өткөрүлүп, анын илимий-практикалык жыйынтыктары чыгарылды.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо жана тастыктоо: Кыргыз билим берүү академиясынын педагогика жана кесиптик билим берүү лабораториясында, жалпы билим берүүчү орто мектептерде (2012-2016-жж.), К. Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университетинин педагогика жана психология кафедрасынын отурумдарында (2012-2015-жж.), Кыргызстанда жана Россияда өткөрүлгөн Эл аралык илимий-практикалык конференцияларда (Бишкек, 2013-2015-жж., Элиста, 2014-ж., Новосибирск, 2016-ж., Москва, 2016-ж.) талкууланды. Изилдөө процессинде «Класс жетекчинин ишмердүүлүгү» аттуу атайын семинар-практикум иштелип чыгып апробациядан өткөрүлдү.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларынын жарыяланышы: Изилдөөнүн багыты боюнча 18 илимий макала, анын ичинен 4 макала РИНЦ системасында жарык көргөн.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч главадан (8 параграф) жана алардан келип чыккан жыйынтыктардан, жалпы корутундудан, библиографиядан (208 аталыштагы) жана тиркемелерден турат. Жалпы көлөмү – 160 бет, 10 сүрөттү, 12 таблицаны камтыйт.

ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Диссертациянын биринчи главасы “**Азыркы шартта класс жетекчинин ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн социалдык-педагогикалык негиздери**” деп аталып, мында класс жетекчинин ишмердүүлүгү туралуу көз караштардын өнүгүш тенденциялары жана практикадагы абалы талдоого алынды. Ошону менен бирдикте азыркы учурдун талабына ылайык келген педагогикалык компетенттүүлүктөрүнүн мазмуну айкындалды. Изилдөөнүн системдүүлүк,

методологиялык принцибин жетекчиликке алуу менен биз обол билим берүү мекемелеринин тарыхындагы класс жетекчи институтунун пайда болушу, өнүгүш тенденцияларын бул маселе туралуу илимий көз караштардын өнүгүшү менен бир контекстте талдоого алууну эп көрдүк. Бул маселени териштирип талдоодо негизинен ретроспективдик анализ жана контент анализ методдорун колдондук. Класс жетекчилик иштин калыптаныш тарыхын үч этапка бөлүп кароо ылайыктуу: совет дооруна чейинки (1864-1917-жж), союз убагындагы (1917-1991-жж.), союздан кийинки (1991жылдан азыркы учурга чейин).

Изилдөөнүн булактары катары аталган маселенин ар кыл тарыхый доорлордогу абалына арналган А.В. Бабаян, Ф.А. Бобков, Н.И. Болдырев, Н.К. Гончаров, К.В. Демушкина, М. Колдошов, М.И. Рожков, Н.К. Степаненков, Н.Е. Щуркова жана башкалардын илимий эмгектери эсептелди.

Изилдөөнүн натыйжасында ортого чыккан педагогикалык акыйкаттарды төмөндөгүдөй мүнөздөөгө болот: 1. Россия тарыхына карасак дворяндар чөйрөсүндө балдарын сабактардан тышкаркы мезгилиндеги социалдашуу процессине “гувернёр” жана “гувернанткалар” жетекчилик кылышкан (М.И. Рожков). 1813-жылдан баштап расмий мектептерде класс тарбиячылары кызматы түзүлүп ага балдардын окуу-тарбия ишине жетекчилик кылууга дараметтүү, жетиштүү, чет тилдеринин бирин билген компетенттүү адистер кабыл алынган. Алар кадыресе азыркы класс жетекчилер сыяктуу эле сабактарын көзөмөлдөөдөн баштап инсандык өнүгүшүнүн бардык багыттары боюнча тарбиялык иш жүргүзүшүп, балдардын диний сезимдерин ойготууга, Мекенди сүйүүгө, жоопкерчиликке, ар-намыстуулукка, чынчылдыкка үйрөтүүгө милдеткер болушкан. Ошону менен бирдикте алардын аталышы түрдүү мекемелерде “класс көзөмөлчүсү” (классный надзиратель), “класс айымы” (классные дамы) деп аталган. XX кылымдын башынан 1917-жылга чейин класс жетекчилер мектептеги адабий-музыкалык, көркөм өнөр, бий багытындагы класстан тышкаркы иштерге көзөмөл жүргүзүшкөн, бирок ал иштердин уюштуруучусу болушкан эмес. 2. Совет мезгилинин алгачкы жылдарында мектеп окуучуларынын өзүн-өзү башкаруу активдүүлүгүн арттыруу ниети менен класс жетекчилик институт жоюлган (Т. Земцова). Бирок, кыска эле жылдар аралыгында бул тажрыйбанын жаңылыштыгы аңдалып, 1934-жылдан бирдиктүү эмгек мектебинин уставы менен бирге кайрадан киргизилген. Ошол жылдардан баштап дээрлик Совет мезгилинин бардык этаптарында тарбия иши приоритеттүү багыт болгондуктан, мектепте класс жетекчинин ролу өзгөчө маанилүү болгон (Н.М. Борытко). Совет мезгилиндеги класс жетекчинин ишмердүүлүгүндө жалпы маселелер менен бирдикте октябраттар, пионер, комсомол уюмдарынын саясий-идеологиялык, тарбия иштерин координациялоо, өткөрүү милдеттери өзгөчө мүнөзгө ээ болгон. 1950-жылдардан баштап класс жетекчилердин ишмердүүлүгүн илимий-методикалык жактан камсыздоодо Н.И. Болдыревдин редакциясы менен жарык көргөн «Классный руководитель» аттуу колдонмо орчундуу орун ээлеген. 3. Эгемендүүлүк жылдарында класс жетекчинин ишмердүүлүгүнүн саясий өнүгүндө олуттуу өзгөрүүлөр болгону менен калган милдеттери мурдагы калыбында эле аңдалып келүүдө. Ошону менен бирдикте соңку жылдары Кыргызстандын коомдук-педагогикалык турмушу класс жетекчинин ишмердүүлүгүнө тикеден-тике тиешелүү олуттуу өзгөрүүлөр менен

коштолууда. Бул баарыдан мурда мектептин функционалдык табиятынын өзгөртүүгө байланыштуу реформалар. Соңку жылдары Кыргызстандын жалпы билим берүүчү мектептердин предметтик билим берүү стандарттарында Эмнеге окутуу керек? Кантип окутуу керек? деген маселелер кайрадан аңдалып, компетенттүүлүккө негизденүү, инсан таламдуу, маданият таламдуу билим берүү сыяктуу жаңыча парадигмалардын чегинде чечмелөө аракеттери жасалган. Бул парадигмалардын негизинде окуучунун билими менен турмушка даярдыгынын ортосундагы айрымачылыктарды азайтуу ниети жатат. Бүгүнкү мектеп бүтүрүүчүсүнүн идеалдуу образы - билимдерин окуу процессиндеги гана маселелерди чечүүдө эмес, турмуштук маселелерди чечүүдө да колдоно билген инсан. Андай инсан ата-энесине, коомго, мамлекетке проблема жаратпайт, тескерисинче алардын проблемаларын чечүүгө кол кабыш кылганга компетенттүү болот (А. Алимбеков). Ошону менен бирдикте коюлган максаттарды жүзөгө ашырууга төмөнкүдөй тоскоолдуктар кедерги болууда: либералдык педагогикалык тенденциялардан мектеп экономиканын тетиги катары каралып, балдардын баалуулуктарын калыптандыруу б. а. тарбия иши экинчи планга сүрүлүүдө; ата - энелердин убактылары тарыгандыктан балдардын алардын мээримине, руханий колдоосуна, каалаган учурда кеңеш алып баарлашуусуна карата талаптары канааттандырылбай келет; коомдо муундар ортосундагы баалуулуктар ажырымы ачык байкалып “аталар” жана “балдар” көйгөйү ортого чыгууда; белгилүү өлчөмдө чоңдор арасында балдарды тарбиялоо жоопкерчилигинен оолактоо же тарбия ишине кайдыгерлик мамиле жасоо сыяктуу көрүнүштөр байкалууда; балдар өз теңтуштары менен ойноо мүмкүнчүлүгүнөн да ажырап “балдар коому” акырындап маданий кубулуш катары өз мазмунун жана формасын өзгөртүп бара жатат; балдар виртуалдык дүйнөдө жашоого ыкташууда; жаш өспүрүмдөр арасында кылмыштуулук күчөөдө; жумуш миграциясынан улам ата-энесинен оолак өсүп, түрдүү психологиялык кырдаалдарга туш келген балдардын саны көбөйүүдө. Ошентип мектеп сыртындагы социалдык-педагогикалык көйгөйлөрдүн дээрлик бардыгы балдар аркылуу мектепке көчүп, класс жетекчи үчүн көйгөйлүү педагогикалык кырдаалдарды жаратып, өзүнүн ишмердүүлүгүн стандарттардан тыш иш чаралардын негизинде өркүндөтүү талабын жаратты. Мындай стандарттардан тыш милдеттерден буйтап өтүп, өзүн расмий милдеттер менен чектөө - класс жетекчинин педагог катары позициясын мокотот. Аларды тайманбай, чебердик менен чечүүгө аракет кылуу класс жетекчинин парасаттуулугунун, устаттыгынын өнүгүшүнө өбөлгө болот. Биздин пикирибизде класс жетекчилердин *“Бүгүнкү күндө балдар менен иштөө өтө кыйындап баратат...”* деген сөздөрү *“Жок, андай эмес, биз өзүбүздү коомдун өнүгүүсүнөн келип чыккан көйгөйлөрдү чечүүгө даярдай албай жатабыз”* деген позицияга айланышы абзел. Бул жагдай азыркы шартта класс жетекчинин өзөктүү педагогикалык компетенттүүлүктөрүнүн мазмуну кандай болушу зарыл? – деген дагы бир изилдөө милдетин чечүү талабын жаратат.

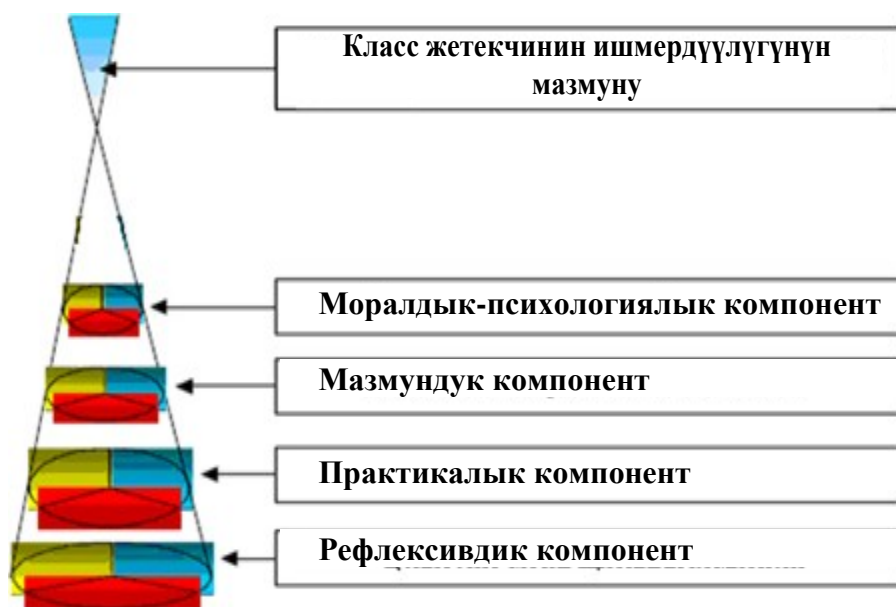
Класс жетекчинин түпкү милдеттерине жана азыркы кыргыз мектептеринин реалдуу талаптарын чындыкка айландырууга багытталган компетенттүүлүктөрүнүн мазмунун айкындоодо төмөнкүдөй методдорго таяндык: 1) класс жетекчинин функционалдык педагогикалык ишмердүүлүгү жана азыркы кыргыз мектептериндеги окутуу-тарбиялоонун милдеттери, реалдуу көйгөйлөрү, чечүү

проблемаларына арналган адабияттарды үйрөнүү; 2) класс жетекчилердин өздөрүнүн эмпирикалык пикирлерин, түшүнүктөрүн үйрөнүү багытында анкета жүргүзүү жана аларды эксперттик анализден өткөрүү.

Кыргыз мектептеринин класс жетекчилеринин педагогикалык ишмердүүлүгүнүн локалдык өзгөчөлүктөрүн таанууда В.А. Сластениндин педагогикалык ишмердүүлүктө дайыма анын жашап турушун, жүрүшүн, карама-каршылыктарын чагылдырган “...элементардык клеткасын, функционалдык бирдигин, баштапкы ячейкасын” көңүлгө алуу керек деген методологиялык жобосун көңүлгө алдык.

Класс жетекчи мугалимдин педагогикалык ишмердүүлүгүнүн мазмунун, компетенттүүлүктөрүнүн структурасын айкындоодо В.В. Андреева, М.Р. Битянова, А.С. Белых, А.В. Григорьева, Ж.И. Мицкевич, В.Г. Павленко, Н.И. Полгородник, В.В. Полетаев, А.И. Тесля сыяктуу изилдөөчүлөрдүн эмгектерине таяндык. Класс жетекчинин ишмердүүлүгү “социалдык-маданий чөйрө” түшүнүгүн мектеп жана мугалимдин педагогикалык ишмердүүлүгүнүн контекстинде андоо зарылдыгын жаратты. Бул зарылдык К.Д. Ушинский тарабынан “Адамдар өзү жашаган чөйрөнүн таасири астында өсүшөт жана тарбияланышат, демек, алардын жан дүйнөсүнүн калыптанышындай эле ошол чөйрөнүн таасири чечүүчү мааниге ээ” - деп эскертилген. Буга байланыштуу кыргыз мектептериндеги таалим-тарбия иштеринин өзгөчөлүктөрү жана ага шайкеш педагогикалык ишмердүүлүккө даярдоонун көп кырдуу маселелери А. Алимбеков, Н.А. Асипова, Д.Б. Бабаев, И.Б. Бекбоев, Н.К. Дюшеева, А.Т. Калдыбаева, Ж.К. Каниметов, Г. Мадаминов, Э. Мамбетакунов, А.С. Раимкулова, Н.С. Шадиев жана башкалардын илимий эмгектеринде чагылдырылган.

Жогоркудай методологиялык жоболорго негизденүү жана топтолгон эмпирикалык материалдарды мазмундук жана статистикалык талдоодон өткөрүү класс жетекчинин ишмердүүлүгүнүн моделинин мазмунун жана структурасын иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берди. Анын мазмунун моралдык-психологиялык, мазмундук практикалык жана рефлексивдик компоненттер таризинде мүнөздөп көрсөттүк (1-сүрөт)



1-сүрөт. Класс жетекчинин ишмердүүлүгүнүн өнүктүрүүнүн модели.

Аталган компоненттердин мааниси чечмелесек төмөнкүдөй болот:

1. Моралдык-психологиялык компонент – предметтик мугалимдер, социалдык педагог, психолог, ата-энелер, коомчулуктун өз ара кызматташтыгын координациялоо жана анын негизинде окуучуларды окутуу, тарбиялоо боюнча бакубат педагогикалык чөйрө түзүүгө карата чын-ыкластуу мамиле.

2. Мазмундук компонент – класс коллективиндеги моралдык-психологиялык климатты диагноздоо, кемчиликтерин айкындоо, окуучуларга эффективдүү педагогикалык таасир көрсөтүү багытында бүтүндөй субъекттердин бирдиктүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун каражаттарын, ыкмаларын, формаларын, методдорун билүү.

3. Практикалык компонент – класс коллективиндеги татаал педагогикалык иш-чараларды анализдөө, долбоорлоо, конкреттүү чечимдерди кабыл алуу, прогноздоо боюнча кесиптик компетенттүүлүктөрүнүн калыптанышы.

4. Рефлексивдик компонент – өзүнүн кесиптик-педагогикалык компетенттүүлүктөрүндөгү кем-өксүктөрүн анализдөө, өз алдынча өркүндөтүү билгичтиги.

Изилдөөнүн натыйжалары класс жетекчилердин ишмердүүлүгүн өлчөө-баалоо төмөнкүдөй критерийлер менен аныкталды: а) өзүн класс чөйрөсүндөгү татаал окуу-тарбия милдеттерин чечүүнүн эң жооптуу катышуучусу катары сезүү жана аны чын ыкластуу чечүүгө карата туруктуу мамиле; б) ал милдеттерди чечүү үчүн зарыл болгон психологиялык, педагогикалык билимдер; в) класстагы кырдаалды диагноздоо, педагогикалык иш чараларды таасирдүү долбоорлоо, чечүүнүн ыкмаларына ээ болуу.

Класс жетекчилердин педагогикалык ишмердүүлүгүнүн сапаттык жана сандык айрымачылыктарын жогорку, ортоңку, төмөнкү үч деңгээлге ажыратып кароо мүмкүн экендиги айкындалды.

Экинчи глава **«Азыркы кыргыз мектептеринде класс жетекчинин ишмердүүлүгүнүн мазмунун өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары»** – деп аталып, класс жетекчинин ишмердүүлүгүн компетенттүүлүк негизде өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары жана аларды камсыз кылуунун формалары, методдору, каражаттары талдоого алынды. Биз азыркы илимий адабияттарга таянуу менен (В.И. Андреев, Н.М. Борытко, В.В. Краевский) педагогикалык шарттарды максатка жетүүгө олуттуу таасир этип, ал системанын анын бар болушун, бакубат иштешин жана өнүгүшүн камсыз кылуучу таалим-тарбиялык, материалдык-мейкиндик чөйрөсүнүн мүмкүнчүлүктөрүнүн тутуму катары карайбыз. Биздин изилдөөбүздүн алкагында ал класс жетекчинин ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн мазмунун, формаларын, методдорун, ыкмаларын тандап алуу, конструкциялоо, колдонуунун натыйжасы.

Илимий педагогикалык адабияттардын анализине жана эмпирикалык божомол моделге таянуу бизге мектеп шартында класс жетекчинин ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн төмөнкүдөй педагогикалык шарттарын айкындоого мүмкүнчүлүк берди: 1) класс жетекчинин ишин өнүктүрүүгө өбөлгө болуучу мотивациялык-стимулдаштыруучу чөйрөнү түзүү (аткаруучулардын группасын түзүү, максатын, милдеттерин, натыйжаларын

белгилөө, класс жетекчилердин методикалык бирикмесин уюштуруу); 2) класс жетекчинин ишмердүүлүгүн компетенттүүлүк негизде өнүктүрүүгө арналган атайын семинар-практикумдун мазмунун иштеп чыгуу жана ага ылайык өнүктүрүү процессин уюштуруу; 3) класс жетекчилердин инновациялык ишмердүүлүгүн уюштуруу (1-таблица). Сунушталган педагогикалык шарттар өз ара өтмө катар тыгыз байланышкан жана аларды практикалоо арасында мезгилдик жана мейкиндик ажырым жок.

Таблица 1. – Класс жетекчинин ишмердүүлүгүн өнүктүрүү боюнча семинар-практикумдун мазмуну

№	Модульдардын тематикасы жана мазмуну	Структуралык-функционалдык модель	Өнүктүрүү этаптары
Модуль 1.	Киришүү бөлүмү. Программага катышуучулардын суроо талаптарын, керектөөлөрүн үйрөнүү, мотивациялоо, диагностикалоо. Киришүү тести. Семинар-практикумдун максаты жана милдеттерин, мазмунун аныктоо.	Моралдык-психологиялык блок	Актуалдаштыруу
Модуль 2.	Класс жетекчинин ишмердүүлүгүн уюштуруунун теориялык жана методикалык негиздери. Класс коллективинде окуу-тарбия иштерин диагностикалоо, пландаштыруу, өткөрүү формалары, методдору туралуу билимдерди өздөштүрүү.	Мазмундук-методикалык блок	Өнүктүрүү, калыптандыруу
Модуль 3.	Өзүнүн ишмердүүлүгүн өз алдынча баалоо, кемчиликтерин коррекциялоо боюнча компетенттүүлүктөргө ээ болуу.	Рефлексивдик	Коррекциялоо – оптималдаштыруу
Бардыгы:		36 с.	

Атайын семинар-практикумдун жалпы көлөмү 36 саатка ылайыкташтырылды. Сунушталган практикумдун кайтарымдуулугун камсыз кылуу үчүн анын мазмунун артыкбаш теориялык материалдардан арылтып,

өткөрүү иш чараларын класс жетекчилердин күндөлүк ишмердүүлүгүнө жакындаштырууга аракет жасадык. Атайын семинар-практикум класс жетекчилердин диссертациябыздын мурдагы бөлүмдөрүндө аныкталган моделинин курамындагы компетенцияларын өнүктүрүү боюнча теориялык жана процессуалдык, технологиялык аспекттерди интеграциялоого мүмкүнчүлүк түзүшүн көзөмөл туттук. Ошону менен бирдикте атайын семинар-практикумду керектөөчүлөрдүн реалдуу талаптарына шайкеш өнүктүрүүдө, анын мазмунун айкындоодо анкета жүргүзүү, аңгемелешүү, сурамжылоо аркылуу класс жетекчилердин ишмердүүлүгүнүн негизин түзгөн теориялык жана методикалык билимдериндеги кемчиликтер айкындалды жана анын мазмуну педагогдордун реалдуу сунуштарынын негизинде коррекцияланды.

Биринчи модулдун алкагында жүзөгө ашырылган бул жагдай эксперименталдык тажрыйба иштериндеги максаттарды, иш аракеттерди өз ара паритеттик кызматташтык принцибине ылайык түзүүгө негиз болду.

Атайын семинар-практикумду өткөрүүдө класс жетекчилик ишмердүүлүктү өнүктүрүүгө байланыштуу практика таламдуу нормативдик-ченемдик документтер, окумуштуу педагогдордун колдонмо китептери (В.А. Березина, Н.И. Болдырев, Е.Н. Степанов, Т.А. Стефановская, М.В. Солодкова, Ю.Н.Таран, В.Р. Ясницкая жана башкалар), Россиядан чыгуучу “Класс жетекчи” методикалык журналы, газеталар, видео көрсөтүү материалдары, мектеп турмушуна арналган фильмдер, мектеп жамаатындагы тажрыйбалуу класс жетекчилердин иш-практикалары таасирдүү каражат катары колдонулду.

Бул практикумдун алкагында класс жетекчинин ишмердүүлүгүн өнүктүрүү процессин уюштуруу синергетикалык, системдүүлүк, инсан таламдуу ишмердүүлүк, компетенттүүлүк мамилелерге негизделди. Булардын башатында кесиптик ишмердүүлүктү үзгүлтүксүз өнүктүрүү философиясына негизделген синергетикалык мамиле жатат. “Синергия” грек сөзүнөн которгондо кызматташтык, таасир көрсөтүү, жардам, кошо аткаруу, биргеликте деген маанилерге жакын. Синергетикалык мамиле – өз тажрыйбасын, кесиптик компетенттүүлүгүн талдоо жана өз алдынча өнүктүрүү багытындагы тажрыйбасын өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт. Системдүүлүк – жалкыдан жалпыга өтүү же класс жетекчинин ишмердүүлүгүн анын жалпы кесиптик компетенттүүлүктөрү менен туташ биримдикте өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк берет. Инсан таламдуу ишмердүүлүк - класс жетекчинин компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүү процесси боюнча билим жана тажрыйбаларына, деңгээлдерине ылайык айрымалуу мамилелердин негизинде уюштурууну шарттады. Компетенттүүлүк мамиле - класс жетекчинин билимдерин анын сапаттуу ишмердүүлүгүн камсыз кылгандай туташ биримдикте өнүктүрүүнү камсыз кылууга багытталат. Бөлүнүп көрсөтүлгөн принциптер педагогдорду субъективдүү ишмердүүлүккө даярдоо процессин анализдөө, моделдештирүү, долбоорлоо үчүн концептуалдуу негиз боло алаары көптөгөн изилдөөлөрдө тастыкталган.

Биринчи модулдун алкагындагы “Азыркы Кыргызстандын таалим-тарбия чөйрөсүндөгү кризисттик абал жана аны жакшыртуу багытындагы класс жетекчилердин ролу” – деген теманын материалдары аларды өздөрүн

мектептеги таалим-тарбия иштеринин эң жооптуу, активдүү субъекти, уюштуруучусу катары туткан позициясын актуалдаштырууга багытталды. Ошондуктан баштапкы темалар класс жетекчинин өсүп келе жаткан муундун жан дүйнөсүн калыптандыруу жаатындагы граждандык, педагогдук парызын аңдатуу менен бир контекстте ачып көрсөтүүгө багытталат. Бул жана башка сабактардын алкагында класс жетекчинин образы “Насаат-нускачы”, “Таасирлүү чоң адамдын идеалы”, “Турмуш жана дүйнө тааным булагы”, “Балдардын жан дүйнөсүнүн чебер билерманы, эң жакын жардамчысы” катары, өз элинин маданиятын, дүйнөлүк маданияттын өрнөк үлгүлөрү менен жуурулуштуруп, балдарды билим жана маданият чөйрөсүнө баштоочу “гид” (А. Алимбеков) болушу шарт экендиги кызыл сызык менен белгиленип өттү. Экинчиден, класс турмушундагы ар бир көйгөй кырдаалдын туура чечими балдарды туура жолго багыттап жаңылыштыктардан сактап калуунун аралжысы экендигине ынандыруу аракеттери жасалды. Ырасында эле, класс жетекчи балдардын көйгөйлөрүн башкалардан баштараак туюп, аны чечүүгө өзүнүн, ата-энелердин жана коомчулуктун көмөгүн уюштурууга милдеткер биринчи адам.

Бул модулдун алкагында өздөрүнүн таалим-тарбия практикасында дамамат кайталана берип, көнүмүш стереотипке айланып калган эски парадигмалар менен балдардын жан дүйнөсүн, интеллектинин өнүгүшүн илгерилеткен инновациялык табылгаларды салыштырып артыкчылыктарына ынандырууга, класс жетекчилердин иш практикасындагы тажрыйбалардын жана буруш жактарын салыштырып анализдеп, алгылуулуктарын тандап иргеп алууга установка берилет. Булардын негизинде класс жетекчилер өздөрүнүн кесиптик компетенттүүлүктөрүндөгү кем-өксүктөрдү анализдеп, семинар-практикумдун мазмунунда өздөрүн ишмердүүлүгүн андан ары өнүктүрүү боюнча субъективдүү позицияларын, сунуштарын билдиришти.

Атайын семинар-практикумдун өзөктүү бөлүгү болуп эсептелген экинчи модулдун алкагында класс жетекчилер бүгүнкү күндүн талабына ылайык тарбиялоонун максатын, функционалдык милдеттерин, иш-аракеттеринин багыттарын, технологияларын аныктоого жана тарбия иштерин компетенттүүлүк негизде долбоорлоого үйрөнүшөт. Бул модулдун алкагында өзгөчө “Класс коллективиндеги тарбиялоо концепциясы”, “Конфликтердин алдын алуу багытында педагогдордун ишин координациялоо”, “Тарбия ишинин үч таянычы: толеранттуулук, эмпатия, рефлексия”, “Ата-энелерди үйрөнүү же алардын педагогикалык маданиятын көтөрүү маселелери”, “Жаш класс жетекчинин ишмердүүлүгүндөгү проблемалар”, “Класстагы өзүн-өзү башкаруу жана лидерди тарбиялоо”, “Бардык ийгилик ойлонулуштурулган пландан башталат” - деген лекция жана талкуу формасында өткөн иш чаралар класс жетекчилерди өзүнүн билимдерин толуктоо, өркүндөтүүгө өбөлгө болду.

Изилдөө процесси класс жетекчинин ишмердүүлүгүнө байланыштуу билимдер канчалык көп кырдуу болгондугуна карабастан алардын компетенттүүлүктөрүнүн компонентине айланышы тандалып алынган төмөнкүдөй адекваттуу методикалык стратегияларга, метод жана техникалардан көз каранды экендигин ырастады. Бул методдор: 1) модель түзүү жана реконструкция (кайта

куруу) методдору (мисалы, сабак шартында ар түрдүү класста өткөрүлүүчү иш чараларды долбоорлоо, пландаштыруу же түрдүү көйгөй кырдаалдарды оптималдуу чечимин аргументтер менен ачыктап берүү тажрыйбасына катышуу); 2) оюн жана драма методдору (класс турмушунан алынган олуттуу окуядагы класс жетекчинин позициясын, чеберчилик дараметин, компетенттүүлүгүнүн деңгээлин моделдештирүү); 3) талкуу методдору (кесиптештери менен класс турмушунан алынган педагогикалык кырдаалды талкуулоо, ой бөлүшүү, тажрыйба алмашуу же бир баланын тагдыры туралуу “педагогикалык консилиум” өткөрүү); 4) маек жана талкуулоолор (класс жетекчинин ишмердүүлүгүнө байланыштуу фактты жана маалыматты анализдөө ыгын калыптандырууга, өзүнүн оюн билдирүүгө, көңүл коюп угууга жана башкаларды угууга багытталган); 5) класс турмушунан алынган кейсттер (татаал педагогикалык конфликтердин табиятын түшүнүүгө багытталат, ошол эле мезгилде ал көйгөйлөрдү чечүүгө катышуусун шарттайт); 6) рефлексия методу (класс жетекчинин ишмердүүлүгүнө байланыштуу өзүнүн компетенттүүлүгүн өзү баалай билүү жана өзүн өзү өнүктүрүүгө дитин ыкласын буруу); 7) долбоор методу (класс жетекчинин кандайдыр бир маселени изилдеп териштирип оптималдуу чечимин негиздеп жазып чыгып, кесиптештеринин алдында презентациялоосу); 8) класс жетекчилердин конкурсу.

Эксперименталдык семинар-практикумдун алкагында ага катышуучулардын педагогикалык компетенттүүлүгүнүн өнүгүш динамикасын ачыкка чыгарып, стимулдаштырган таасирдүү методдордун бири – “Класс жетекчилер конкурсу” болду. Бул иш чарага кадыресе ишмердүүлүктөн жаңычыл багытка кадам таштап белгилүү өлчөмдө өз билиминдеги өксүктөрдү байкоо, жаралган суроолордун жообун табуу, тарбия ишин ийгиликтүү жүргүзүү боюнча рационалдуу тажрыйбага ээ болууну көздөгөндөр катышышты. Конкурс төмөнкүдөй номинациялар боюнча өткөрүлдү: “Класс уюштуруучусу” (класстагы окуучуларды уюшкан, ынтымагы бекем коллектив катары өнүктүрүү багыты); “Класс психологу” (балдардын жан дүйнөсүнө жакын болуп көйгөйлөрүн кыраакылык менен баамдай билүү, класста өз ара сыйымдуу, көтөрүмдүү гуманисттик мамилелердин өнүктүрүү багыты); “Класстын колдоочусу, жол көрсөтүүчүсү (негизги багыты балдардын өзүн өзү ачуусу, жеке чыгармачылык жөндөмүнүн өнүгүшү үчүн “өзгөчө педагогикалык мейкиндик” түзө билүү); “Класстын коомдук уюштуруучусу” (негизги багыты - класс окуучуларын коом мүчөсү, коомдун ячейкасы катары өнүктүрүү ишмердүүлүгү); “Ата-энелердин консультанты” (класс окуучуларын тарбиялоо ата-энелердин активдүү ишмердүүлүгүсүз мүмкүн эмес деген ишенимди бекем тутуп, алардын педагогикалык потенциалын өнүктүрүүнү колго алган ишмердүүлүк). Конкурска катышуулар төмөнкүдөй материалдарды сунушташты: 1. Тандалган номинацияга ылайык класс жетекчинин максат милдеттерин, колдонгон форма жана методдорун, инновациялык изденүүлөрүн ошондой эле жетишкен натыйжаларын баяндоо. 2. Тандалып алынган номинация боюнча материалдардын педагогикалык, методикалык негиздемеси. 3. Тиешелүү номинацияларга шайкеш тарбиялык иш чаралардын долбоору. 4. Класс жетекчи жөнүндөгү кесиптештеринин, окуучуларынын, ата-энелердин пикирлери, сунуштары, мүнөздөмөлөрү “Биздин класс жетекчибиздин портрети”.

Изилдөө процессинде класс жетекчилердин өзүнүн өнүгүш динамикасын баалоо, жетишкендиктерин өз алдынча каттоо иштерин уюштуруу максатында ар бир катышуучунун портфолио түзүүсүнө жетиштик. Портфолиону максатка багытталгандык, жаңычылдык, маалыматтардын көп кырдуулугу, өз алдынчалык; методикалык чыгармачылык жаратуучулук сыяктуу принципиалдуу талаптардын чегинде аткарууну сунуштадык. Ошентип калыптандыруучу эксперименттин алкагында биз иштеп чыккан каражаттардын системасы класс жетекчилердин ишмердүүлүгүнүн дээрлик бардык компоненттерин өнүктүрүүгө мүмкүндүк берди.

Үчүнчү глава “Педагогикалык эксперимент жана анын натыйжалары” деп аталып, мында класс жетекчинин ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган эксперименталдык иштердин мазмуну жана натыйжа-жыйынтыктары талдоого алынган. Эксперименталдык иштер изилдөөдө коюлган милдеттерге ылайык аныктоочу (2012-2013-жж.), изденүүчү (2013-2014-жж.) жана өнүктүрүүчү (2014-2016-жж.) болуп үч этапта өткөрүлдү.

Аныктоочу эксперимент Бишкек шаары, Чүй, Талас, Ысык-Көл областтарынын жалпы билим берүүчү мектептеринин 400дөн ашуун класс жетекчилеринин арасында өткөрүлүп, алгач алардын ишмердүүлүгүндө кездешкен типтүү кыйынчылыктар аныкталды. Педагогикалык практикадагы бул маселени изилдөө үчүн интервью, анкета, педагогикалык ишмердүүлүккө байкоо жүргүзүү, өзүн-өзү баалоо методдору колдонулду. Анализдин натыйжалары диссертациянын биринчи главасынын үчүнчү параграфында берилди.

Аныктоочу экспериментте айкындалган типтүү кем-өксүктөрдү четтетүү, абалды андан ары алдыга жылдырып өнүктүрүүнүн жолдорун табуу максатында изденүүчү эксперимент жүргүзүлдү. Ал Бишкек шаарынын №72 жана №74, Түп районунун И. Касмалиев жана М. Темиров атындагы, Кара-Буура районунун Ч. Айтматов атындагы орто мектептеринде өткөрүлдү. Изденүүчү экспериментте класс жетекчилердин ишмердүүлүгүн, компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүүгө багытталган педагогикалык шарттар өзгөчө семинар-практикумдун максаты, милдеттери, мазмуну андан күтүлгөн натыйжалар, өткөрүү методдору долбоорлонду, эксперттик пикирлердин негизинде толукталып коррекцияланды. Педагогикалык стажы бирдей болгон класс жетекчилерди камтыган эксперименттик жана текшерүүчү топтор тандалып алынды. Алардын тарбиялык иш-аракеттеринин сапаты – коюлган критерийлердин «жогорку», «ортоңку», «төмөнкү» деңгээлдери боюнча өлчөнүп, жыйынтыктары диссертациянын үчүнчү главасынын үчүнчү параграфында чагылдырылды. Ошентип изденүүчү эксперименттин программасы толук иштелип чыгып педагогикалык коллективдердин кеңешмелеринин жана эксперттердин пикиринин негизинде аны эксперименталдык мектептерде ишке ашыруу боюнча чечимдер кабыл алынды.

Изилдөөнүн үчүнчү этабында аныкталган педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун текшерүү максатында жогоруда аталган мектептерде өнүктүрүүчү эксперимент өткөрүлдү. Эксперименталдык тажрыйбалык иш чаралардын алкагында класс жетекчилерди жаңы шарттагы педагогикалык баалуулуктарга ылайык ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө өбөлгө болуучу программалык иш чараларды жүзөгө ашырдык. Бул иш чаралар «Класс

жетекчинин ишмердүүлүгү» аттуу семинар-практикумунун структурасында модулдук принципте интеграцияланып этап-этап боюнча ишке ашты.

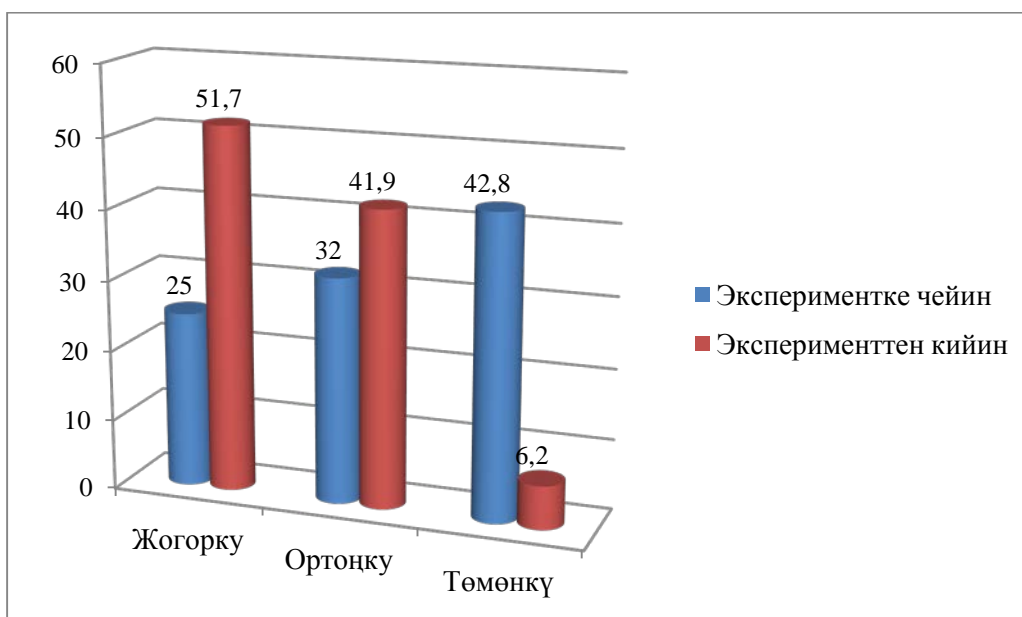
Семинар-практикумду өткөрүү процессиндеги заманбап педагогикалык парадигмалар жана методдор класс жетекчилерди өздөрүнүн көнүмүш стереотипке айланган көз караштарын инновациялык табылгалар менен салыштырып артыкчылыктарына ынанып шыктануу, өздөрүнүн активдүү катышуусунун негизинде класс ичиндеги тарбия иштерин пландаштыруу, өткөрүү, баалоонун технологияларын өздөштүрүү мүмкүнчүлүгүн жаратты.

Бул иш класс жетекчилердин ишмердүүлүгүнөн ажыратылбай үйрөнгөндөрүн ишке киргизүү аркылуу бекемделип, субъективдүү тажрыйбаларынын негизинде коррекцияланып олтурду.

Эксперименттик топтогу класс жетекчилердин ишмердүүлүгү өнүккөндүгүнүн натыйжалары 2-таблицада жана 2-сүрөттө берилди.

Таблица 2. – Класс жетекчилердин компетенцияларынын эксперименталдык жана контролдук группалар боюнча калыптаныш деңгээлдеринин көрсөткүчтөрү

№	Класс жетекчилердин компетенттүүлүктөрүнүн деңгээлдери	Экспериментке чейин				Эксперименттен кийин			
		Эксперименттик группа		Контролдук группа		Эксперименттик группа		Контролдук группа	
		112		114		112		114	
		Саны	% менен	Саны	% менен	Саны	% менен	Саны	% менен
1	Жогорку	28	25	29	25,4	58	51,7	29	25,4
2	Ортоңку	36	32	38	33,3	47	41,9	38	33,3
3	Төмөнкү	48	42,8	47	41,2	7	6,2	47	41,2



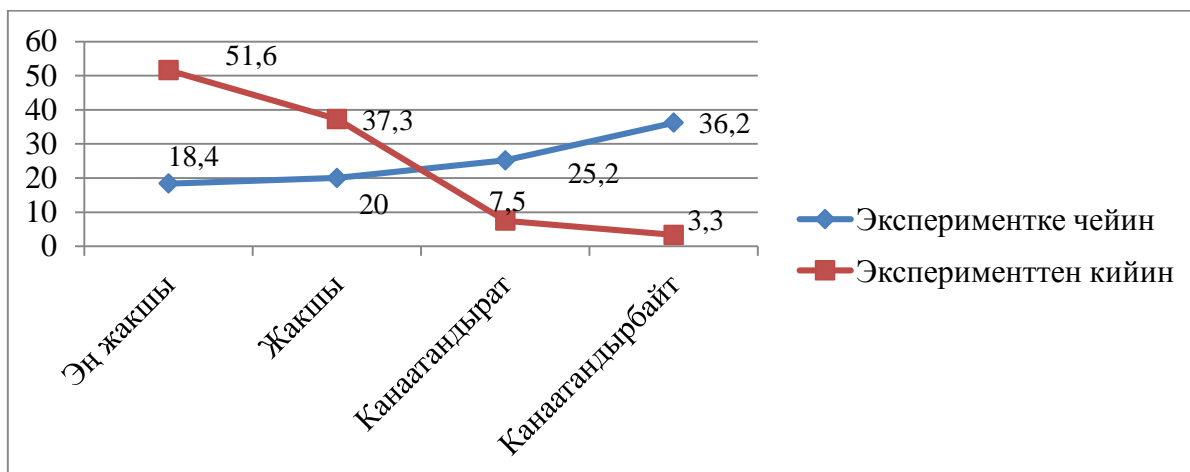
Сүрөт 2. Класс жетекчилердин педагогикалык ишмердүүлүккө карата компетенттүүлүгүн калыптандыруунун жыйынтыгы.

2-таблицада жана 2-сүрөттө көрсөтүлгөндөй, аныктоочу этаптагы көрсөткүчтөр менен өнүктүрүүчү этаптагы көрсөткүчтөрдү салыштырганыбызда эксперименттик группадагы класс жетекчилеринин жогорку деңгээл 25 % дан 51,7% га, ортоңку деңгээл 32% дан 41,9% га жогорулады, төмөнкү деңгээл 42,8% дан 6,2% га төмөндөдү. Демек, эксперименттик тажрыйба иштеринин жыйынтыктарын сандык жана сапаттык талдоо этабында эксперименттик жана контролдук группада компетенттүүлүктөрдүн калыптаныш деңгээли бирдей, ал эми өнүктүрүүчү этабында эксперименттик группанын компетенттүүлүк деңгээли контролдук группанын деңгээлинен жогору болду деген жыйынтыкка келебиз. Бул класс жетекчилердин окуу-тарбия процессин мезгил талабына ылайык уюштуруу, координациялоо, жетектөө компетенттүүлүгүн калыптандырууда айкындалган шарттарды ишке киргизүү эксперименттик иште эффективдүү натыйжа бергендигин көрсөтүп турат. Арийне, эксперименттик группадагы класс жетекчилердин ишмердүүлүгүнүн сапаттык динамикасы алардын өздөрү жетекчилик класстагы окуучулардын академиялык жетишкендиктери жана жүрүм-турум көрсөткүчтөрүнүн өнүгүшү менен өлчөнөт. Буга байланыштуу экспериментке катышкан айрым класс жетекчилердин ишмердүүлүгүнүн алдында билим алып, тарбияланып жаткан окуучулардын өнүгүш өзгөчүлүктөрү өлчөнүп талдоого алынды.

2014-2016-окуу жылдарында 5-9-класстарынын окуучуларынын эксперименттик (265 окуучу) жана текшерүүчү (268 окуучу) топтору тандалып алынды жана анын натыйжалуулугун баалоо үчүн сабактардан жетишүүсүнүн жана жүрүм-турумунун жылдык бааларын “Эң жакшы”, “Жакшы”, «Канаатандырат», “Канаатандырбайт” деген деңгээлдерге бөлүү менен аларды салыштырдык (3-таблица, 3-сүрөт).

Таблица 3. – Окуучулардын эксперименттик тобунун окуудан жетишүүсүнүн жана тартиптүү жүрүм-турумунун деңгээлдери

№	Окуучулардын сабактардан жетишүүсүнүн жана жүрүм-турумунун деңгээлдери	Экспериментке чейин				Эксперименттен кийин			
		Эксперименттик группа		Контролдук группа		Эксперименттик группа		Контролдук группа	
		265		268		265		268	
		Саны	% менен	Саны	% менен	Саны	% менен	Саны	% менен
1	Эң жакшы	49	18,4	52	19,4	137	51,6	52	19,4
2	Жакшы	53	20	56	20,8	99	37,3	56	20,8
3	Канаатандырат	67	25,2	68	25,3	20	7,5	68	25,3
4	Канаатандырбайт	96	36,2	92	34,3	9	3,3	92	34,3



3-сүрөт. Окуучулардын эксперименттик тобунун окуудан жетишүүсүнүн жана жүрүм-турумунун деңгээлдери.

3-таблицадагы жана 3-сүрөттөгү жыйынтыктар көрсөткөндөй, 2014-2016-окуу жылдары “эң жакшы” баага окуган жана окуучулардын тартиптүүлүгүнүн деңгээли 18,4% дан 51,6% га, “жакшы” деңгээли 20% дан 37,3% га жогорулагандыгын көрсөттү. Ал эми “канаатандырат” деңгээли 25,2% дан 7,5% га, “канаатандырбайт” 36,2% дан 3,3% га төмөндөгөндүгүн байкоого болот.

Ошентип, эксперименталдык изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча алынган контролдук срездер класс жетекчинин компетенттүүлүгүн өркүндөтүү аркылуу класстагы окуу-тарбиялык иштеринин мазмунунун жакшыртууга багытталган биз сунуш кылган педагогикалык шарттар жана ыкмалардын эффективдүүлүгүн тастыктаган маалыматтарды алууга мүмкүндүк берди.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫ

1. Илимий изилдөөгө жүргүзүлгөн анализдин натыйжалары мектептердин өнүгүш тарыхында класс жетекчинин функционалдык милдеттери түрдүү саясий-идеологиялык өңүттө айрымалуу аңдалып келгени менен класстагы окуу-тарбия ишин баштапкы уюштуруучусу катары ролу күн тартибинен алынбай келе жаткандыгын тастыктайт. Бүгүн класс жетекчилердин ишмердүүлүгүн өркүндөтүүнү шарттаган социалдык-педагогикалык өбөлгөлөр төмөнкүлөр: мектеп экономиканын тетиги катары каралып, балдардын баалуулуктарын калыптандыруу экинчи планга сүрүлүүдө; балдар ата-энелердин мээримине, руханий колдоосуна, баарлашуусуна карата талаптары канаатандырылбай келет; коомдо муундар ортосундагы баалуулуктар ажырымы ачык байкалып “аталар” жана “балдар” көйгөйү ортого чыгууда; балдар виртуладык дүйнөдө жашоого ыкташууда; жаш өспүрүмдөр арасында кылмыштуулук күчөөдө; жумуш миграциясынан улам ата-энесинен оолак өсүп, түрдүү психологиялык кырдаалдарга туш келген балдардын саны көбөйүүдө. Бул жагдай Кыргызстандын мектептеринде класс жетекчинин өзөктүү педагогикалык компетенттүүлүктөрүнүн мазмунунун айкындоо зарылдыгын жаратат.

2. Изилдөөбүздө класстагы окуучулардын окуу-тарбия иштериндеги көйгөйлөрүн башкалардан баштараак туюп, аны чечүүгө өзүнүн, ата-энелердин

жана коомчулуктун көмөгүн уюштурууга милдеткер биринчи адам - бул класс жетекчи деген идеяны бекемдөө менен бирдикте аны ишке ашыруу үчүн зарыл компетенттүүлүктөрүнүн мазмунун, критерийлерин аныктадык. Анын мазмуну моралдык-психологиялык, мазмундук, практикалык, рефлексивдик компоненттерден турат. Класс жетекчи мугалимдин бул компетенттүүлүгүнүн критерийлери: өзүн класс чөйрөсүндөгү татаал окуу-тарбия милдеттерин чечүүнүн эң жооптуу катышуучусу катары сезүү жана аны чын ыкластуу чечүүгө карата туруктуу мамиле; ал милдеттерди чечүү үчүн зарыл болгон психологиялык, педагогикалык билимдер; класстагы кырдаалды диагноздоо, педагогикалык иш чараларды таасирдүү долбоорлоо, чечүүнүн ыкмаларына ээ болуу. Класс жетекчилердин педагогикалык ишмердүүлүгүнүн сапаттык жана сандык айрымачылыктарын жогорку, ортоңку, төмөнкү үч деңгээлге ажыратып кароо мүмкүн экендиги айкындалды.

3. Теориялык изилдөөлөрдүн натыйжасында класс жетекчинин компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн төмөнкүдөй педагогикалык шарттары айкындалды: класс жетекчинин ишин өнүктүрүүгө өбөлгө болуучу мотивациялык-стимулдаштыруучу чөйрөнү түзүү (аткаруучулардын группасын түзүү, максатын, милдеттерин, натыйжаларын белгилөө, класс жетекчилердин методикалык бирикмесин уюштуруу); класс жетекчинин ишмердүүлүгүн компетенттүүлүк негизде өнүктүрүүгө арналган атайын семинар-практикумдун мазмунун иштеп чыгуу жана ага ылайык өнүктүрүү процессин уюштуруу; класс жетекчилердин инновациялык ишмердүүлүгүн уюштуруу. Сунушталган педагогикалык шарттар өз ара өтмө катар тыгыз байланышта аракетке келгенде гана кайтарымдуу болот.

4. Эксперименталдык тажрыйба иштеринин натыйжалары сунушталган педагогикалык шарттардын илимий-практикалык негиздүүлүгүн тастыктады. Аныктоочу этаптагы көрсөткүчтөр менен калыптандыруучу этаптагы көрсөткүчтөрдү салыштырганыбызда эксперименттик группадагы класс жетекчилеринин жогорку деңгээли 25 % дан 51,7% га, ортоңку деңгээл 32% дан 41,9% га жогорулады, төмөнкү деңгээли 42,8% дан 6,2% га төмөндөдү. Демек, эксперименттик иштердин жыйынтыктарын сандык жана сапаттык талдоо этабында эксперименттик жана контролдук группада компетенттүүлүктөрдүн калыптаныш деңгээли бирдей, ал эми өнүктүрүүчү этабында эксперименттик группанын компетенттүүлүк деңгээли контролдук группанын деңгээлинен жогору болду деген жыйынтыкка келебиз. Бул класс жетекчилердин окуу-тарбия процессин мезгил талабына ылайык уюштуруу, координациялоо, жетектөө компетенттүүлүгүн калыптандырууда айкындалган шарттарды ишке киргизүү эксперименттик иште эффективдүү натыйжа бергендигин көрсөтүп турат. Класс жетекчилердин компетенттүүлүктөрүнүн өнүгүшү өз класстарындагы окуу-тарбия ишинин жакшырышына, окуучулардын академиялык жетишкендиктеринин жана жүрүм турумдарынын жогорулашына өбөлгө болду. Бул көрсөткүчтөр диссертацияда иштелип чыккан педагогикалык шарттардын таасирдүүлүгүн тастыктайт жана аларды массалык тажрыйбага жайылтууга болооруна негиз берет.

Ошентип диссертациябыздын максат милдеттеринин аткарылышы, алдыга койгон илимий божомолу туура экендиги далилденип, төмөнкүдөй **сунуштарды** билдирүүгө мүмкүнчүлүк берди:

1. Класс жетекчилердин компетенттүүлүктөрүн жаңы парадигмалардын негизинде билим берүү, окутуу-тарбиялоо системасын реформалоонун маанилүү багыты катары колго алынышы шарт.

2. Педагогикалык кадрлардын квалификациясын өркүндөтүү институттарында класс жетекчилердин компетенттүүлүктөрүн жогорулатуучу атайын программалар ачылып, ага катышуу ар бир мугалим үчүн милдеттендирилиши керек.

3. Педагогикалык багыттагы мамлекеттик билим берүү стандарттары класс жетекчилик ишмердүүлүккө байланыштуу компетенциялардын негизинде өркүндөтүлүшү абзел.

4. Биз тарабынан иштелип чыгып апробациядан өткөрүлгөн «Класс жетекчинин ишмердүүлүгү» атайын семинар-практикумду ЖОЖдор жана мугалимдердин квалификациясын өркүндөтүү институттары үчүн сунуштайбыз.

5. Кыргызстандык педагогдор үчүн «Класс жетекчи» журналын жана «Кут билим» газетасында класс жетекчилик бурчун ачуу зарыл.

6. Республикалык жылдын мыкты мугалими конкурсуна «Жылдын мыкты класс жетекчиси» номинациясын киризүү керек.

Бул диссертациялык иштин мазмунунда бардык маселелер чечилди деп айтууга болбойт. Класс жетекчилерди тигил же бул ишмердүүлүккө даярдоо маселелери атайын изилдөөлөрдүн предмети болууга тийиш.

Диссертациянын негизги мазмуну, жоболору төмөнкү эмгектерде чагылдырылган:

1. **Качиева, А.Е.** К вопросу становления и развития института классного руководства [Текст] / А.Е. Качиева // Вестник БГУ имени К. Карасаева. – Бишкек. – 2012. – №2(22). – С. 57-60.

2. **Качиева, А.Е.** О роли классного руководителя в воспитании подрастающего поколения [Текст] / А.Е. Качиева // Вестник БГУ имени К. Карасаева. – Бишкек. – 2012. – №2(22). – С. 48-51.

3. **Качиева, А.Е.** К сущности работы классного руководителя [Текст] / А.Е. Качиева // Вестник КазНПУ им. Абая. – Алматы. – 2013. – №3(36). – С. 104-107.

4. **Качиева, А.Е.** О сотрудничестве классного руководителя с родителями [Текст] / А.Е. Качиева // Вестник Каз НПУ им. Абая. – Алматы. – 2013. – №3(36). – С. 108-111.

5. **Качиева, А.Е.** Класс жетекчинин ишмердүүлүгүнүн маңызы [Текст] / А.Е. Качиева // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – Бишкек. – 2013. – 148-150 - бб.

6. **Качиева, А.Е.** Заманбап мектептин таалим-тарбия системасынын концепциялары [Текст] / А.Е. Качиева // К. Карасаев атындагы БГУнун Жарчысы. – Бишкек. – 2013. – №3(26). – 142-144-бб.

7. **Качиева, А.Е.** Азыркы класс жетекчинин модели [Текст] / А.Е. Качиева // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. – Бишкек. – 2014. – 39-44-бб.

8. **Качиева, А.Е.** Класс жетекчинин жаш муундарды тарбиялоодогу принциптери [Текст] / А.Е. Качиева // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – Бишкек. – 2015. – 167-169-бб.

9. **Качиева, А.Е.** К проблеме неуспеваемости школьников [Текст] / А.Е. Качиева // Вестник Калмыцкого государственного университета. – Элиста. – 2015. – С. 83-86.

10. **Качиева, А.Е.** О деятельности классного руководителя в современной школе [Текст] / А.Е. Качиева // Вестник Калмыцкого государственного университета. – Элиста. – 2015. – С. 86-89.

11. **Качиева, А.Е.** Класс жетекчинин ата-энелер менен кызматташуусу [Текст] / А.Е. Качиева // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. – Бишкек. – 2015. – 50-53-бб.

12. **Качиева, А.Е.** Тарбиялануучулар коллективин өнүктүрүүнүн жолдору [Текст] / А.Е. Качиева // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. – Бишкек. – 2015. – 61-63-бб.

13. **Качиева, А.Е.** Определение эффективности деятельности классных руководителей в школах Кыргызстана [Текст] / А.Е. Качиева // Вестник БГУ имени К. Карасаева. – Бишкек. – 2016. – №3-4(33-34). – С. 183-185.

14. **Качиева, А.Е.** Илимий изилдөөнүн жыйынтыктары [Текст] / А.Е. Качиева // Известия ВУЗов Кыргызстана. – Бишкек. – 2016. – №2(22). – 57-60-бб.

15. **Качиева, А.Е.** К проблеме самообразования учителя [Текст] / А.Е. Качиева // Сибак. – Новосибирск. – 2016. – №2(59). – С. 54-60.

16. **Качиева, А.Е.** О подготовке будущего учителя к воспитательной деятельности в школе [Текст] / А.Е. Качиева // Вестник науки и образования. – Москва. – 2016. – №3(15). – С. 42-45.

17. **Качиева, А.Е.** Деятельность будущего классного руководителя [Текст] / А.Е. Качиева // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2016. – №7. – С. 138-139.

18. **Качиева, А.Е.** О школьных конфликтах [Текст] / А.Е. Качиева // Вестник БГУ имени К. Карасаева. – 2016. – №1(35). – С. 186-188.

Качиева Апал Ешембековнанын “Азыркы мектеп шартында класс жетекчинин ишмердүүлүгүн өркүндөтүү” деген темада 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: класс жетекчи, ишмердүүлүк, компетенттүүлүк, өнүктүрүү, критерийлер, деңгээлдер, педагогикалык шарттар.

Изилдөөнүн максаты: азыркы учурдагы класс жетекчинин ишмердүүлүгүнүн өнүктүрүүнүн моделин түзүү жана аны өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоо, иштелип чыккан сунуштарды эксперимент аркылуу текшерүү, жыйынтыгын мектеп практикасына киргизүү.

Изилдөөнүн объектиси: азыркы мектеп шартында класс жетекчинин ишмердүүлүгү.

Изилдөөнүн предмети: класс жетекчинин ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары.

Изилдөө методдору: ретроспективдик анализ, контент анализ, интервью, анкета, педагогикалык ишмердүүлүккө байкоо жүргүзүү, өзүн-өзү баалоо, сурамжылоо, педагогикалык эксперимент.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык мааниси: кыргыз мектептеринде класс жетекчинин ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн социалдык-педагогикалык жана илимий-теориялык өбөлгөрү айкындалды; класс жетекчинин учурдун талаптарына шайкеш компетенттүүлүктөрүнүн мазмуну, негизги көрсөткүчтөрү, деңгээлдери аныкталды; класс жетекчинин ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары теориялык жактан негизделип чыкты жана алардын натыйжалуулугу эксперимент аркылуу текшерилди.

Илимий изилдөөнүн практикалык мааниси: класс жетекчинин учурдун талаптарына шайкеш компетенттүүлүктөрүнүн мазмуну, негизги көрсөткүчтөрү, деңгээлдери азыркы мектептерде класс жетекчилердин ишмердүүлүгүн диагноздоо, баалоо, өркүндөтүүдө жетекчиликке алынышы мүмкүн; “Класс жетекчинин ишмердүүлүгү” атайын семинар-практикуму жана анын негизинде уюштурулган метод жана ыкмалардын системасы мугалимдердин билимин өркүндөтүү институттарында жана жогорку окуу жайлардын студенттерин даярдоодо колдонулушу мүмкүн; изилдөөнүн натыйжасында иштелип чыккан илимий-практикалык сунуш кеңештер класс жетекчилердин күндөлүк өзүн-өзү өркүндөтүү иш практикасында колдонулушу мүмкүн.



РЕЗЮМЕ

диссертации Качиевой Апал Ешембековны на тему: “Совершенствование деятельности классного руководителя в условиях современной школы” на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования

Ключевые слова: классный руководитель, деятельность, компетентность, совершенствование, критерии, уровни, педагогические условия.

Цель исследования: разработать модель совершенствования деятельности классного руководителя, определить педагогические условия совершенствования деятельности классного руководителя, апробировать путем эксперимента и внедрить в школьную практику.

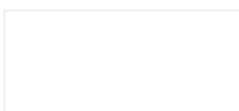
Объект исследования: деятельность классного руководителя в условиях современной школы.

Предмет исследования: педагогические условия совершенствования деятельности классного руководителя.

Методы исследования: ретроспективный анализ, контент анализ, интервью, анкета, педагогическое наблюдение деятельности классного руководителя, самооценка, опрос, педагогический эксперимент.

Научная новизна и теоретическая значимость исследования: обоснованы научно-теоретические и социально-педагогические факторы совершенствования деятельности классного руководителя в кыргызских школах; определены содержание компетентности, основные показатели и уровни деятельности классного руководителя соответствующие современным требованиям; теоретически обоснованы педагогические условия развития деятельности классного руководителя и проверены экспериментальным путем.

Практическая значимость исследования: содержание компетентности, основные показатели, уровни, диагностика и оценка соответствующие современным требованиям, могут быть использованы при совершенствовании деятельности классных руководителей в современной школе; специальный семинар-практикум “Деятельность классного руководителя”, методы могут быть использованы в институтах усовершенствования учителей и при подготовке студентов высших учебных заведений; в результате исследования разработанные научно-практические рекомендации и предложения могут быть использованы в практике деятельности руководителей для самосовершенствования.



SUMMARY

dissertations Kachieva Apal Eshembekovna on the topic: "Improvement of the activities of the class teacher in the conditions of the modern school", according to the specialty 13.00.01 - General pedagogics, history of pedagogics and education

Keywords: class teacher, activity, competence, improvement, criteria, levels, pedagogical conditions.

The purpose of the research: to develop a model for improving the activities of the class teacher, to determine the pedagogical conditions for improving the activities of the class teacher, to test through experiment and introduce into school practice.

Object of the study: the process of improving the activity of the class teacher in the conditions of the modern school.

Subject of the research: pedagogical conditions for improving the activity of the class teacher on a competence basis.

Methods of research: retrospective analysis, content analysis, interview, questionnaire, pedagogical observation of class teacher activities, self-evaluation, questioning, pedagogical experiment.

Scientific novelty and theoretical significance of the research: the scientific-theoretical and socio-pedagogical factors of improving the activity of the class teacher in kyrgyz schools are grounded; determine the content of competence, key indicators and levels of activity of the class teacher meeting modern requirements; the pedagogical conditions for the development of the activity of the class teacher are theoretically grounded and tested by an expert way.

The practical importance of the study: the content of competence, key indicators, levels, diagnostics and assessment in accordance with modern requirements, can be used to improve the activities of class leaders in the modern school; a special workshop "The activities of the class teacher", method and system can be used by institutes for the improvement of teachers and when preparing students of higher educational institutions; as a result of the research, developed scientific and practical recommendations and advice can be used in the daily practice of leaders for self-improvement activities.



Подписано в печать 28.05.2018 г. Формат 60x84 ^{1/16}.
Бумага офсетная.
Объем 1,5 п.л,

Отпечатано в «Окуу китеби» КАО
г. Бишкек, бул. Эркиндик, 25
Тел.: 0 (312) 62 23 68

